

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 6, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 657.411

*Т. О. Музиченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВОГО ПРОЦЕСУ СКЛАДОВИХ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

*Т. О. Muzychenko,
Ph.D., Associate Professor of the department of Economic theory,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv*

ORGANIZATION OF THE ACCOUNTING PROCESS COMPONENTS OF EQUITY

В статті досліджено обґрунтування теоретичних та методичних питань організації облікового процесу складових власного капіталу. Проаналізовано етапи облікового процесу та запропоновано шляхи їх удосконалення.

In the article the substantiation of theoretical and methodological issues of organization of accounting process component of equity. Stages accounting process and the ways of their improvement.

Ключові слова: облік, власний капітал, ефективність, організація, процес, підприємство.

Key words: accounting, equity, efficiency, organization, process, enterprise.

Постановка проблеми. За умов нестабільної економічної та політичної ситуації в державі, постійних змін законодавства виникає нагальна потреба підвищення якості інформаційного забезпечення системи управління, що нерозривно пов'язано з удосконаленням функціонування підсистеми управління власним капіталом. Питання ефективного формування, раціонального використання і управління власним капіталом посідають важливе місце в стратегії діяльності підприємств. Діюча методика обліку статутного капіталу не дозволяє контролювати розрахунки з учасниками за акціями додаткової емісії, що зумовлює необхідність удосконалення відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з розміщення акцій власної емісії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми бухгалтерського обліку формування та змін власного капіталу досліджуються у працях провідних іноземних та вітчизняних вчених-економістів. Серед іноземних учених, які здійснили внесок в удосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: В.Е. Ануфрієв, Н.А. Литньова, Ф. Ляйтнер, М.Ю. Медведєв, В.Ф. Палій, Ж. Рішар, Я.В. Соколов. Із вітчизняних науковців, які присвятили свої праці даній проблематиці: М.Д. Алексєєнко, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, М.М. Мосійчук, О.І. Пилипенко, І.Р. Поліщук, М.С. Пушкар, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та інші.

Метою дослідження є питання обґрунтування теоретичних, методичних і практичних питань організації обліку власного капіталу й ефективності його використання, а також розробці шляхів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Обліковий процес складається з багатьох блоків, які повинні бути конкретизовані і представлені у технологічних та структурних аспектах. Конкретизація технології облікового процесу у кожному окремому випадку залежить від складу об'єктів управління, сукупності операцій, технічних засобів обробки та перетворення даних у систему показників. Склад об'єктів управління визначається галузеву (промисловість, сільське господарство, будівництво тощо), рівневою (бригада, ділянка, цех, ферма, підприємство, асоціація) ієрархією та іншими ознаками господарської ланки.

У межах основних господарських формувань - підприємств - середнього масштабу на організацію технології облікового процесу впливають: вид діяльності (основна, допоміжна, обслуговуюча, забезпечуюча), структура організації виду діяльності (цехова або безцехова), характер технології (перервна або безперервна) [5].

Як було зазначено, основу технології облікового процесу формують операції, які поділяють на три види (категорії): механічні, переробні, творчі. Типи операцій дають змогу вдосконалювати структуру облікового процесу, визначити виконавські місця, правильно організувати розподіл та кооперацію праці, нормувати працю виконавців, будувати графіки процесів.

Сукупність операцій формує інформаційну процедуру. Кілька інформаційних процедур утворюють облікову фазу обробки. Фази формують облікові ділянки, що визначають обліковий процес, його етапи. Основними етапами облікового процесу є первинний, поточний та підсумковий.

При організації технології облікового процесу слід відізнати технологічні прийоми, які відображують обробку інформації, від методологічних правил, що визначають метод обліку. Це дуже важливо при застосуванні ЕОМ, коли значну частину облікових робіт передають на машинне виконання. Річ у тім, що виконання облікових робіт за допомогою ЕОМ призводить до значних змін у технології, операціях, процедурах, фазах, проте при цьому не змінюється структурна побудова обліку.

На кожному етапі основними об'єктами організації облікового процесу є облікові номенклатури, носії облікових номенклатур, рух носіїв, технологія процесу та забезпечення облікового процесу.

Першим етапом облікового процесу є первинний облік. Його зміст становлять: первинне спостереження, тобто сприйняття господарського факту (явища або процесу), вимірювання у натуральному та вартісному вираженні, фіксація у носіях облікової інформації - документах.

Сприйняття та вимірювання можливі лише тоді, коли об'єкти обліку конкретизовані у вигляді облікових номенклатур. Тому першим об'єктом організації первинного обліку є облікова номенклатура.

Організація облікових номенклатур включає два види робіт: вибір (або формування) та складання переліку.

Фіксація облікової номенклатури (даних) здійснюється у будь-якому носії (документі або його заміновачі), що потребує попереднього відбирання їх.

Велика кількість та різноманітність документів зумовлюють потребу систематизації їх. Звідси окремим питанням організації первинного обліку є формування по-темних альбомів первинних документів товариства.

Сприйняття, вимірювання та фіксація господарських фактів здійснюються виконавцями у різні періоди. Тому при організації первинного обліку заздалегідь визначають рух первинних документів.

Досвід показує, що на утворення первинних носіїв інформації (документів) витрачають приблизно 40 - 60 % загального часу, у зв'язку з чим важливим моментом організації є максимальне скорочення трудових витрат на цьому етапі облікового процесу [1].

Важливим об'єктом організації первинного обліку є забезпечення його нормального функціонування, для чого потрібні технічні засоби оргтехніки, обчислювальна техніка, носії інформації.

Поточний облік (реєстрація даних первинного обліку у системі рахунків в облікових реєстрах) - це другий етап облікового процесу. На його здійснення витрачають майже половину часу при ручній обробці. Це свідчить про те, що його організація є дуже важливим об'єктом.

Під поточним обліком розуміють обробку, реєстрацію і запис даних первинного обліку, тобто носіїв інформації, в облікові реєстри, групування та перегрупування їх з метою одержання потрібної результатної інформації.

Багато операцій поточного обліку можна умовно об'єднати у такі види: реєстрація (запис); арифметичні дії (додавання, віднімання, множення, ділення, розрахунки); групування та перегрупування даних. Кожний вид операцій складається з окремих робіт, кількість яких залежить від конкретних умов, і насамперед від технічної озброєності працівників обліку, наявності обчислювальної техніки, її виду, типу.

Поточний облік як частина облікового процесу зумовлює ті організаційні елементи, сукупність яких формує його як об'єкт організації. Цими об'єктами є облікові номенклатури поточного обліку (дані, показники), носії облікових номенклатур (облікові реєстри і документи, які складають на цьому етапі облікового процесу); документооборот та забезпечення облікового процесу.

Кожний об'єкт організації складається з різних видів робіт, їхній зміст і відрізняє ці об'єкти від об'єктів організації первинного обліку, які мають ту саму назву. Нового змісту набувають номенклатури поточного обліку. Основними видами носіїв інформації (номенклатури) є облікові реєстри.

Бухгалтерський облік не тільки інформує про стан і зміни господарства, його елементи, здійснює контроль за наявністю, рухом, використанням об'єктів господарювання, а й виконує функцію оцінки результативності роботи. Досягають цього на основі узагальнення даних на підсумковому етапі. Підсумковий етап облікового процесу дає змогу мати дані про результати роботи за місяць, квартал, півріччя, рік.

Підсумковий етап облікового процесу інколи називають балансовим узагальненням (звітністю). Це заключний етап облікового процесу, який можна охарактеризувати як упорядковану сукупність операцій, з формування показників, що відображують результати виробничої й господарської діяльності підприємства за певний період.

Організація підсумкового обліку залежить від якості організації первинного та поточного обліку товариства.

Формування підсумкових показників складання звітних форм - це досить трудомісткий процес. Слід мати на увазі, що він відбувається за відносно короткий період. За цей час треба підготувати кілька складних показників, заповнити різні звітні форми, підготувати аналітичні висновки, пояснення тощо.

Складність організації цього етапу облікового процесу ще й у тому, що крім облікових даних, показників первинного та поточного обліку необхідні дані планування, нормування, фінансів, оперативного та статистичного обліку, а також попередніх звітних періодів. Наявність цих даних і показників дає можливість не тільки оцінити результати роботи господарства, а й виявити тенденцію розвитку. На цьому етапі облікового процесу до роботи залучають працівників інших економічних служб господарства - планової, праці, фінансової.

Підсумковий облік як етап облікового процесу визначає об'єкти, які мають бути організовані: номенклатуру, носії номенклатури, рух носіїв та забезпечення обліку.

Отже, незалежно від технічних засобів технологія облікового процесу в усіх випадках передбачає такі об'єкти організації: номенклатуру, носії даних, рух носіїв, забезпечення процесу. Характерним при цьому є те, що зазначені об'єкти організації використовуються на всіх трьох етапах облікового процесу - первинного, поточного і підсумкового обліку.

Облікова інформація характеризується складною структурою. Мінімальною структурною одиницею, яка не підлягає подальшому смислому поділу, є реквізит. Розрізняють два види реквізитів: реквізити-ознаки та реквізити-основи. Перші характеризують якість, а другі - кількість сторону обліковуваних об'єктів - господарських фактів, явищ та процесів. Прикладом реквізитів-ознак є: номер документа, назви матеріалу і постачальника тощо, а реквізитів-основ - кількість матеріалів, що надійшли, сума тощо[3].

Реквізити-ознаки і реквізити-основи самостійного економічного значення не мають, тому їх використовують тільки для повної характеристики об'єкта обліку.

Кожний реквізит-основа разом з кількома реквізитами-ознаками утворюють інформаційну сукупність, яку називають економічним показником (наприклад, один рядок предметної частини будь-якого документа). Один або кілька економічних показників утворюють носії економічної інформації, - документ.

При формуванні облікових номенклатур підсумкового обліку слід пам'ятати, що в окремих випадках звітні дані господарства заносять у зведену звітність асоціації, фірми. Тому номенклатуру підсумкового обліку формують з урахуванням цієї вимоги. При цьому виділяють номенклатуру, яка використовуватиметься тільки для складання зведеного звіту і внутрішніх потреб господарства.

Організація способів відображення носіїв облікової інформації потребує додержання трьох особливостей бухгалтерського обліку як процесу.

Перша особливість бухгалтерського обліку як процесу полягає у тому, що кожний господарський факт - явище або процес - має бути насамперед зафіксований на носії як доказ, тобто як документ, що закріплено у спеціальному законодавчому акті - Положенні про документи та документооборот у бухгалтерському обліку. Основою для записів у бухгалтерській обліковій реєстрі є тільки оформлені згідно з цим Положенням документи.

Другою особливістю бухгалтерського обліку є те, що всі господарські факти - явища та процеси - із первинних документів, тобто доказів про реальність їх, підлягають обов'язковому запису (реєстрації) і накопиченню в облікових реєстрах. Це означає, що облікові реєстри, після того як у них буде зроблено записи про відповідні господарські факти та інші математичні процедури додавання, віднімання та визначення нового стану об'єкта обліку, стають автоматично носіями облікової інформації

Третя особливість бухгалтерського обліку полягає у тому, що облік як процес не закінчується визначенням нового стану об'єкта в облікових реєстрах, а підсумкові дані повинні бути перенесені із облікових реєстрів у звітні форми, які після заповнення їх автоматично стають носіями облікової (підсумкової, звітної) інформації.

Отже, характерні особливості бухгалтерського обліку як технологічного процесу визначають три види способів відображення облікової інформації: документи (докази), облікові реєстри, звітні форми.

Разом з тим слід зазначити, що документи формуються не тільки на першому етапі, а й на етапі поточного і підсумкового обліку. На етапі поточного обліку створюються первинні документи про розподіл витрат на управління, різні бухгалтерські довідки тощо. Треба враховувати також, що на етапі первинного обліку способами відображення облікових даних і інформації є здебільшого документи, на другому - облікові реєстри, на третьому - звітні форми.

Основою технології відображення і вибору носіїв облікової інформації на всіх етапах формують облікові номенклатури. Важливими факторами при цьому є вид, склад, інформаційна місткість, складність тощо.

Вибір носіїв облікової інформації залежить від наявності технічних засобів організаційної та обчислювальної техніки. Як відомо з курсу «Теорія бухгалтерського обліку», в умовах ручної обробки інформації матеріальними носіями даних та інформації є паперові, а при використанні обчислювальної техніки, особливо мікро ЕОМ, - технічні (відео- і машинограми, дискети та ін.)[6]. Проте в усіх випадках господарські факти - явища та процеси - повинні бути відображені за допомогою документів, передбачених законодавчими актами.

При організації технології та вибору носіїв облікової інформації слід орієнтуватися на раціоналізацію облікового процесу. Раціональними вважають носії інформації, які орієнтовані на контроль-аналітичні процеси, прості, не потребують складних процедур обробки

Вибору носіїв облікової інформації сприяє те, що багато паперових носіїв розробляють централізовано: типові форми документів, облікові реєстри (наприклад, журнально-ордерної форми обліку тощо), звітні форми. Деякі форми документів визначено нормативними актами, наприклад, касові документи - правилами ведення касових операцій.

Якщо типових або уніфікованих документів немає, їх розробляють на підприємствах відповідно до діючих положень, інструкцій та рекомендацій.

Основним видом носіїв облікової інформації на етапі первинного обліку є документ (доказ). До бухгалтерських документів ставлять такі вимоги: наявність обов'язкових спеціальних реквізитів, забезпечення контролю за господарськими фактами, виготовлення звітних даних, зручність обробки, чіткість, компактність тощо

На вибір матеріальних носіїв документів впливають наявність технічних засобів, обчислювальних машин, методика сприйняття первинних даних (ручним, машинним, автоматичним способами тощо) До цієї роботи, крім бухгалтерів, залучають працівників інших служб - фінансистів, постачальників, плановиків.

Вибір форм первинних документів полегшує наявність типових і уніфікованих форм, виготовлених різними центральними органами - банками, фінансовими органами та ін.

Якщо типових або уніфікованих форм первинних документів немає, їх розробляють на підприємстві, погоджуючи з органами Міністерства статистики України.

Основним напрямом удосконалення форм первинних документів є уніфікація та стандартизація їх. Крім того, цьому сприяють заміна разових документів накопичувальними, застосування багаторядкових і тривалого використання, реєстрація операцій безпосередньо у реєстрах, створення комплексних документів. Зменшення кількості документів скорочує облікову процедуру.

В умовах використання мікро ЕОМ, функціонування АРМ первинні дані слід формувати в основному безпосередньо на технічних носіях (терміналах, дисплеях), широко впроваджувати автоматичну фіксацію первинних даних, вилучати постійні реквізити і використовувати бази даних (БД) і розподілені бази даних (РБД) [2].

Для того щоб одержати облікову інформацію потрібно сформувати різні показники про результати господарської діяльності потрібні дані, зафіксовані на носіях первинної облікової інформації - документах, які в подальшому слід зареєструвати відповідно до економічного змісту їх та вимог управління у обліковій реєстрі поточного обліку: відомості, журнали, журнали-ордери, машинограми тощо.

Облікові реєстри є основними, проте не єдиними способами відображення облікової інформації поточного обліку. Крім облікових реєстрів на цьому етапі облікового процесу формують реєстри розрахункового характеру, наприклад розрахунок розподілу витрат на управління, визначення транспортно-заготівельних витрат, амортизації основних засобів тощо. Тому на цьому етапі облікового процесу крім облікових реєстрів використовують нові носії - розрахункові таблиці.

Крім облікових реєстрів та розрахункових таблиць у процесі поточного обліку складають різні бухгалтерські довідки, наприклад про виправлення допущених помилок, відображення в обліку результатів інвентаризації, що мають індивідуальний характер.

Таким чином, на етапі поточного обліку використовують три види форм відображення облікової інформації: облікові реєстри, розрахункові таблиці та бухгалтерські довідки.

Запис господарських операцій із носіїв первинного обліку - документів - до облікових реєстрів має здійснюватись відповідно до заздалегідь встановлених правил. Ці правила визначаються способом ведення записів, характером бухгалтерського проводки, ступенем деталізації або укрупнення об'єкта обліку тощо. Співвідношення цих ознак визначає форму облікових реєстрів, послідовність та прийом записів.

Співвідношення різних облікових реєстрів, їхня структура, прийоми і послідовність записів, прийоми узагальнення кінцевих результатів (показників) визначають форму поточного і власне всього бухгалтерського обліку. Тому вибір форм поточного обліку - це практично вибір форм бухгалтерського обліку. У всіх випадках форми облікової інформації поточного обліку повинні забезпечувати одержання необхідних даних для управління тими чи іншими об'єктами господарювання, здійснення контролю за станом та рухом господарських фактів - явищ - для аналізу діяльності і реальної оцінки результатів роботи.

Вибір форм відображення облікової інформації для поточного обліку здійснюється у розрізі топологічних підрозділів обліку - основних засобів, матеріалів, оплати праці, а також видів форм (облікові реєстри, розрахункові таблиці, бухгалтерські довідки). Цей вибір полегшується тим, що з окремих форм обліку (наприклад, журнально-ордерної, таблично-автоматизованої тощо) або видів розрахункових таблиць (наприклад, розрахунок амортизації) розробляють типові або уніфіковані форми.

Якщо з окремих форм не розроблені типові або уніфіковані форми або в економічній літературі немає будь-яких рекомендацій, то їх розробляють у самому господарстві відповідно до державних стандартів. У всіх випадках розроблені облікові реєстри мають повністю відповідати вимогам управління, контролю, аналізу для реальної оцінки результатів роботи.

Поточний облік пов'язаний з виконанням великої кількості розрахунків. Розрахункові таблиці мають індивідуальний характер. Методика і техніка розробки розрахункових таблиць аналогічні вибору первинних документів.

Значна частина розрахункових таблиць рекомендована у централізованому порядку. Разом з тим багато їх розробляють безпосередньо на підприємствах.

Значний вплив на форми поточного обліку мають показники звітності. Для того щоб з даних поточного обліку без додаткової роботи можна було безпосередньо заповнити форми звітності, при розробці форм поточного обліку попередньо вибирають показники звітності.

Організація вибору форм відображення та носіїв облікової інформації підсумкового обліку. На цьому етапі готують два види носіїв: звітні форми та розрахункові таблиці.

Звітні форми державної звітності розробляють на основі господарської діяльності (промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля тощо). Для цього з альбомів типових форм вибирають відповідні форми звітності.

Усі форми внутрішньої звітності на підприємствах розробляють за загальною методикою, яку було розглянуто. Відібрані форми звітності формують у робочі альбоми. При цьому окремо формують альбоми:

- за видами - первинні документи, облікові реєстри, звітні форми;

- по кожному топологічному підрозділу - облік основних засобів, облік матеріалів, облік оплати праці тощо[4].

Робочі альбоми форм мають єдину структуру: титульний лист, перелік звітних форм, самі форми, методичні вказівки щодо заповнення їх.

В умовах використання ЕОМ облікові реєстри та звітні форми складають за заданою програмою і видають на технічних носіях (відео- і машинограмах та ін.). Значна частина їх, особливо допоміжних, зовсім не видається на дисплей або друкуючий пристрій, хоча за допомогою оператора-бухгалтера вони можуть бути видані на дисплей. Широко використовуються БД та РБД.

Методика складання робочих інструкцій. Загальні питання методики та техніки складання форм звітності викладені у додатках до цих форм. Проте там не враховані специфічні особливості конкретного господарства. Господарство може мати у складі підрозділи, які не є типовими для нього, промислове підприємство може мати торговельні точки тощо.

У робочих інструкціях конкретизують служби, посадові особи, строки, методику формування та деякі інші питання. Робочі інструкції сприяють поліпшенню та упорядкуванню робіт із складання звітних форм.

Провівши дослідження питання організації облікового процесу власного капіталу можна зробити висновок що це не тільки функціональні обов'язки керівника. Запорукою одержання оперативної та об'єктивної інформації про власний капітал за поточний період та прогнозна оцінка на перспективу є злагоджені адміністративні дії керівника та бухгалтерського апарату на чолі з головним бухгалтером підприємства.

Висновки. Аналіз організації бухгалтерського обліку дозволяє зробити висновок, що необхідно здійснити ряд заходів, направлених на її покращання. Почати необхідно з наказу про облікову політику підприємства, де на даний момент відсутні окремим пунктом питання обліку власного капіталу. Зокрема відсутні процедура оцінки внесків, викупу акцій у акціонерів, аналітичний облік додаткового капіталу. Дані питання є актуальними, з огляду на кризовий стан підприємства і потребу в залученні інвестора. Потребує вдосконалення і аналітичний облік статутного капіталу з врахуванням управлінських потреб в світлі необхідності прийняття в недалекому майбутньому кардинальних управлінських рішень.

Бібліографічний список.

1. Абрамов С.И. Инвестирование / С.И. Абрамов. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2000. – 440 с.
2. Бондарев Б.В. Инвестиції. Математична теорія / Б.В. Бондарев. – Донецьк : Апекс, 2001. – 227 с.
3. Борщ Л.М. Инвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л.М. Борщ. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 318 с.
4. Крайник О.П. Финансовый менеджмент : [навч. посіб.] / О. П. Крайник, З.В. Клепикова. – К. : Дакор, 2000. – 260 с.
5. Смілова К.В. Прямі іноземні інвестиції в умовах формування глобального економічного простору : [монографія] / К.В. Смілова. – Д. : Східний видавничий дім, 2013. – 139 с.
6. Финансовый словарь-довідник / [ред. М.Я. Дем'яненко]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
7. Шеремет А.Д. Финансы предприятий: менеджмент и анализ : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. и направлениям / А.Д. Шеремет, А.Ф. Ионова. – М. : Инфра-М, 2004. – 537 с. – (Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Экономический факультет).
8. Berg, H. van den Investing in farmers – the impacts of Farmer Field Schools in relation to Integrated Pest Management / Berg, H. van den, Jiggins, J. – World Development (Oxford), 2007. – Vol. 35. – No. 4. – pp. 663-686.
9. Modigliani F. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment / Modigliani F. & Miller M.H. // American Economic Review. – 1958. – Vol. 48. – pp. 261-297.

References.

1. Abramov, S.I. (2000), *Investirovanie* [Investments], Tsetr ekonomiki i marketinga, Moscow, Russia, 440 p.
2. Bondariev, B.V. (2001), *Investitsii. Matematychna teoriia* [Investments. Mathematical Theory], Apeks, Donetsk, 227 p.
3. Borshch, L.M. (2002), *Investitsii v Ukraini: stan, problemy i perspektivy* [Investing in Ukraine: Status, Challenges and Prospects], T-vo «Znannia», KOO, Kyiv, 318 p.
4. Krainyk, O.P. and Klepykova, Z.V. (2000), *Finansovy menedzhment* [Financial management], tutorial, Dakor, Kyiv, 260 p.
5. Ermilova, K.V. (2013), *Priami inozemni investitsii v umovakh formuvannia hlobalnoho ekonomichnoho prostoru* [Foreign direct investment in the emerging global economic environment], monograph, Skhidnyi vydavnychy dim, Donetsk, 139 p.
6. Demianenko, M.Ya. (2003), *Finansovy slovnyk-dovidnyk* [Financial Dictionary Directory], IAE UAAN, Kyiv, 555 p.
7. Sheremet, A.D. and Ionova, A.F. (2004), *Finansy predpriatyi: menedzhment i analiz* [Finance enterprises, management and analysis], tutorial, Infra-M, Moscow, Russia, 537 p.
8. Berg, H. van den and Jiggins, J. (2007), "Investing in farmers – the impacts of Farmer Field Schools in relation to Integrated Pest Management", *World Development (Oxford)*, Vol. 35, No. 4, pp. 663-686.
9. Modigliani, F. and Miller, M.H. (1958), "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment", *American Economic Review*, Vol. 48, pp. 261-297.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015 р.

